

KEMÉNY JÁNOS TESTAMENTUMAI

Kemény János fejedelmet (1607–1662) a klasszikus erdélyi emlékirók sorában tartjuk számon. Önéletírása a múlt század dereka óta többször is megjelent, legutóbb a Magyar remekírók sorozatban, 1980-ban. Sok egyéb írása is napvilágot látott itt-ott: imádságok, manifesztumok, követi utasítások és nagy számban levelek. Szilágyi Sándor a krimi rabságból küldött leveleit (Történelmi Tár, 1882), Tóth Ernő Lónyai Annával folytatott levelezését (Történelmi Tár, 1900) közölte. Csáky Istvánnak címzett leveleiből Deák Farkas tett közzé egy csokorralalót (Századok, 1873.), Rhédey Ferenchez intézett több tucat levelét pedig az 1659–1662 közötti évekből, élete utolsó szakaszából Koncz József ismertette (Hadtörténelmi Közlemények, 1892.). További levelek is hozzáférhetővé váltak más folyóiratokban és kiadványokban. Mindebből V. Windisch Éva bő válogatást mutatott be az Önéletírás 1959. évi kiadásában. Megannyi fontos kútfő a korszak roppant zavaros históriájához.

Hogy, hogy nem, Kemény János kanyargó, négy fejedelem udvari környezetén át vezető életútjáról még nem készült átfogó, önálló monográfia. De a XVII. századi Erdéllyel foglalkozó minden mű és számos igényes tanulmány tárgyalja pályájának egész ívét, vagy részleteit. Még futólag sem tekinthetjük át ezeket. Csak utalunk a kortárs Szalárdi János Siralmas magyar krónikájára, Szilágyi Sándor (1868), Márki Sándor (1884), Deák Farkas (1886) műveire, illetve közleményeire, különösen V. Windisch Éva bevezetőjére az Önéletírás említett, 1959. évi kiadásához, valamint az ugyancsak az ő tollából az Irodalomtörténeti Közleményekben 1960-ban Gyöngyösi és a Porábul meg-éledett Phoenix címen közölt kitűnő dolgozatra – és természetesen Gyöngyösi István alapos tárgyismeretre valló, valóságghű elbeszélő költeményére is. Egyszóval temérdek forrásunk van Kemény János történelmi portréjához: részben saját írásai, részben magas színvonalú történeti-irodalomtörténeti feldolgozások.

V. Windisch Éva egy helyütt azt írja, hogy a magyarországi, vagy az erdélyi gyűjteményekben még bizonyosan lappanganak Kemény-írások, összegyűjtésük és kiadásuk lehetővé tenné, hogy az eddiginél teljesebb képet kapjunk írói és politikusi egyéniségéről. Mindazonáltal hiú remény arra gondolni, hogy a pusztán véletlen újabb eredeti Kemény-kéziratot ad a kutató kezébe. Fortuna azonban – ha neki úgy tetszik – melléje szegődhet.

Egészen más célból böngészve a kolozsmonostori konvent iratanyagának Genealogiae című csomójában (OL F24 1. cs.), megakadt a szemem a Kemény család genealógiáján, egy paksaméta külzetén. S lapozva egyet, ott a kincs: Kemény János m. p. testamentuma, hét folio oldalon, kelet és helymegjelölés nélkül, mindenesetre a fejedelemmé választása előtti időből. Az örömet mindjárt a kétely váltotta fel, hiszen a képtelenséggel határos a feltételezés, hogy ez a felbecsülhetetlen értékű irat háromszáz éven át észrevétlen és publikálatlan maradt. Hanem azután a szorgos ellenőrzés igazolta a hihetlent: Kemény János végrendelete mindmáig felhasználatlanul rejtőzött a kolozsmonostori konvent irathalmazában, sem a történelem-, sem az irodalomtudomány nem vett tudomást

róla. Minden bizonnyal azért, mert a genealógiák gyűjteményébe került a borítóján feltüntetett származási tabella okán.

Am az igazi meglepetés még csak ezután következett. E szerencsés „fogással” ugyanis egész lavinát sikerült elindítani. Bakács Bernadette, az OL főlevéltárosa Kemény Jánosnak további hat végrendeletét találta meg a gyulafehérvári káptalan irattára Centuriae című fondjában (OL F3 Z66). Magam is rábukkantam újabb testamentumra. Nem gondoljuk, hogy ezzel vége, nincs több, sőt nagyon valószínű, hogy az 1644–1660 közötti évekből feltárt okmányokon kívül még továbbiak, esetleg korábbi keletűek rejtőzhetnek ismeretlen helyeken, talán a leleszi konvent anyagában is.

Terjedelmi korlátok kizárják valamennyi irat szövegének közzétételét. Így csak arra vállalkozhatunk, hogy bővebb regesztákban mutatjuk be őket, az utolsót azonban – s alighanem ez a legfontosabb – teljes egészében közöljük, a keltezetlen iratok esetében megkísérelve a keletkezési időpont és minden esetben a végrendeletet indokoló helyzet meghatározását.

1.

1644. március 8., Szatmár
(OL F3 Z66)

Az eseményekből ítélve úgy látja, a Mennyei Felség arra indította a fejedelmet, hogy fegyverhez nyúljon. Van is ok erre. Mert Magyarország lelki és testi „szabadságtalanság” alatt nyög, a római vallású atyafiak nem tudják elviselni a protestánsokat. „Készen a tapló szegény hazánkban, mely csak várja a szikrának belé pattanását.” Egyébként is megromlott a viszony az „ausztrianusokkal”, akik gyalázatos injuriákkal illetik a fejedelmet és környezetét. Mindemellett a pogányság (a török) is szeretne utat készíteni magának Magyarországon át Lengyelország felé. Ha pedig ez sikerülne, „akkor utolsó veszedelem következik mindannyiunkra”. Bizonytalan az ember sorsa, ha csak kilép a házból, még inkább a mostani helyzetben, hadiállapotban. Ezért az Istenhez fohászkodik. Ismeri romlottságát, bűneit, „mert bűnben fogantattam az én anyámnak méhében, bűnben jöttem a világra is, életem napjai utálatosak és kárhózatot érdemlők voltak”. De bízik Isten irgalmában, erős hittel várja a szent pillanatot, amikor a testi halál által elszóllítatik az üdvözült lelkek gyülekezetébe. Jézus Krisztus kegyelmébe ajánlja magát. „Áldott legyen a Seregek Ura, aki az én hazám és nemzetem között nem utolsó emberre tett, és áldomásaival érdemem fölött részeltetett.” Javairól külön írásban diszponált, nem akarja világi dolgait a hitbeliekkel összevegyíteni. Kezdte ezt az írást még január hónapban, de terhes elfoglaltsága miatt csak Szatmár várának obsidiója alatt tudta befejezni 1644. március 8-án.

*

Az Önéletleírás kimerítően tájékoztat az 1644. évi felső-magyarországi hadjárat előzményeiről. 1643 nyarán-őszén létrejött a „svékus” (svéd) szövetség a római császár ellen, november közepén I. Rákóczi György megerősítette a szerződést, és 1644. január 3-ra országgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra. A rendek előtt felsorolta a császártól elszenvedett sérelmeket, a magyarországi vallásüldözést és alkotmány sértő rendelkezéseket, az Erdély elleni hadi készülődést, és a várható támadás megelőzésére fegyverbe szólította a fejedelemség három nemzetét. Alig három hét alatt tekintélyes sereget sikerült összeverbuválnia, még ágyúkat is öntetett közben. Február 2-án megindult csapataival Magyarország felé. Bár Kemény ekkor – mint írja – nem volt „generális”, 1636 óta nem vezetett „hadi expedíciót”, „főkomornyikként” (főkamarásként) szolgált a fejedelem mellett,

egyébként fogarasi főkapitány is volt, Rákóczi nem nélkülözhetette a tapasztalt hadvezért. A fejedelem maga a derékhadat vezette, a sereg másik harmadának élére fiát, Rákóczi Zsigmondot állította, Keményt pedig a harmadik harmaddal Szatmár és a környék meghódoltatására küldte. Változatos sikerű csatározások után a szatmári őrség március 16-án kapitulált. A testamentum keltezése tehát egyértelműen felvilágosít a helyzetről: Kemény még az ostrom alatt, életveszélyek közepette fejezte be az indulás előtt elkezdett végrendeletét. Megjegyzendő, a „világi” melléklet nincs az iratok között, s a szöveg végén ott a káptalani levéltáros feljegyzése: megerősítve 1652. július 5-én és 1653. április 3-án.

2.

1645. március 6., Munkács (?)
(OL F3 Z66)

Arra gondol, hogy az ember sorsa mindig bizonytalan, a mostani háborgó időben kiváltképpen az, s mivel kegyelmes ura parancsolatjából ismét indulófélben van a hadak közé, nem tudhatja, hogy visszatér-e valaha kedves feleségéhez és gyermekeihez. „Mind a pogány, mind egyéb idegen hatalmas nemzetektől való körülvettségünk, s azoknak romlásunkra való ártalmas igyekezetük rettegtenek.” Emellett az urához való hűsége, jámbor szolgálata miatt sok rosszakarója is van, hiszen oly hivatalt tölt be, amelyben lehetetlen mindenki kedvére tenni a dolgát. Ezért a fogarasi jószágán kívül minden erdélyi birtokát és ingóságait korábbi diszpozíciója szerint kedves feleségére, Kállay Zsuzsannára és gyermekeire hagyja, mégpedig úgy, hogy ezeket nemcsak holta után, hanem már életében is szabadon bírassák, mint sajátjukat, és tulajdonukban senki, semmi okból ne háborgathassa őket, feltéve, hogy szívükön viselik atyai és házastársi becsületét, soha semmi injuriával nem illetik, és hűségesek maradnak kegyelmes urukhoz (a fejedelemhez). 1645. március 6.

*

Ugyancsak az Önéletről tudjuk, hogy Kemény az expedícióból tizenegy hónap múltán házához, Kövesdre érkezett, a fejedelemnek azzal a megbízásával, hogy más főurak társaságában képviselje őt Vasile Lupu moldvai vajda leánya és a litván herceg lakodalmán. Ha a közölt időadat pontos, 1644–1645 fordulóján, karácsony-űjév táján toppant be Keresdre, sebtiben összegyűjtötte a kíséretébe kijelölt személyeket, Barcsai Ákost, Máriási Istvánt, másokat, és több száz farkasbőrös lovas élén útnak indult Moldvába. Csak három napig vett részt az ünnepségeken, „és sieték visszamenni ismét a fejedelemhez, kit Munkácson találék”. Vagyis nem Keresden át, hanem egyenesen a sereg téli táborába tért vissza. Nagy út. Február végén, március elején érkezhettek meg Munkácsra. Itt – miután a béketárgyalások megszakadtak – már javában folyt a készülődés az előző évben félbehagyott hadjárat folytatására, amelyben ismét vezéri feladat várt rá, s ami december közepén a linzi békével ért véget. Minthogy a támadás áprilisban indult, megalapozottnak látszik a feltételezés, hogy a testamentum a moldvai kirándulás után, de még a hadműveletek megkezdése előtt Munkácson készült, s innen küldte el Kemény a gyulafehérvári káptalan hiteleshelyi levéltárának.

* Szilágyi Sándor: Szatmár kapitulációja. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1892.

3.
1648. június 14., Gyulafehérvár
(OL F3 Z66)

Az 1645. március 6-i fassióját megerősíti „in omnibus punctis”, „meggondolván most is halandóság, szerencsétlenség és változás alá vetett sorsomat s bajos hivatalokban való forgolódásomat”, elkerülendő hazája népének és gyermekeinek kárát és romlását. Gyulafehérvár, 1648. június 14.

Az Önéletírás szerint ez időben történt, hogy Lupu moldvai vajda követet küldött a fejedelemhez, s kérte, jöjjön el hozzá Kemény, akinek közvetítésével „igen nagy dolgokról akarna tractálni” véle. Közéleti felvilágosítást a követ nem tudott adni. Rákóczi gyanúsna találta a hívást, attól tartott, ha a vajda elfogatja és a portának adja át Keményt, „nem egy vagy két esztendeig való adónyt kell érte költenem, ha ki akarom szabadítani”. Ezért abban maradtak, hogy Kemény ugyan készülődni kezd az utazásra, de előbb hitlevelet kér a vajdától arról, hogy „becsülettel lát, és amikor akarom, minden bántás nélkül birodalmából ki is kísértet, mert minden bizonytalanságra az én uram ilyen rendbéli szolgáját maga mellől el nem küldheti”. Miután megérkezett a vajda garanciája, Kemény – körültekintő gondoskodással fegyveres védelmet hagyva mögött a határon – elindulhatott Jászvásárra (Isasi), ahol is a vajda a lengyelországi trón megszerzésének lehetőségét csillogtatta meg – a közvetítő útján – Rákóczi előtt. Közbevetőleg: a fejedelem ekkor már súlyos beteg volt, s október 11-én meg is halt. Az aggodalmaskodás a jászvásári rejtélyes meghívással kapcsolatban teljesen indokoltnak látszott, bizonyára ez a magyarázata annak, hogy Kemény útrakeleése előtt szükségét látta konfirmálni 1645. évi végrendekezését. Csupán az a különös, hogy ebben nem emlékezik meg feleségéről, Kállay Zsuzsannáról, holott az asszony ekkor még élt.

4.
1651. október 28.
(OL F3 Z66)

Elgondolkodik az emberi halandóságról, a halál órájának és helyének bizonytalan voltáról. A fontos tisztekből és hivatalokban forgolódo emberek különösen gyakran ki vannak téve helyzetük hirtelen változásának, hiszen az ördögi irigység a hatalmasokra tör elsősorban, s képes őket a földre sújtani, szolgálták bár a közjót, a hazát, a fejedelmet a legjobb igyekezettel. Szomorú sorsra, koldusbotra juthatnak, miként ezt a példák egész sora bizonyítja. Nem hiszi, hogy éppen ő lenne a kivétel, annál kevésbé, mert gyarlósága ellenére Isten ingyen való kegyelméből érdemén felüli pozícióba emelkedett, és sok boldogságban részesült, kedves házastárral és fiúgyermekkel áldotta meg az ég. Az értük való aggodás indítja arra, hogy jövendőjükről gondoskodják. Nem mintha kételkednék Isten gondviselésében vagy elkerülhetné elrendelését, mert Szent Dávidot idézve ugyan hová rejtőzhetne az Úr akarata elől, hanem csak abból a meggondolásból, hogy az Úristen az okosságot adta az embernek a világi álnokságok és csalárdságok ellen. A természet törvénye kötelezi őt arra, hogy övéinek gondját viselje. Jóllehet tudja, hogy Isten nem vezethetik gonosz szándékok, de az ártalmas igyekezett emberek nem sokat törődnek a mennyei akarattal.

Érdeme feletti helyzetében mindig az ő szent parancsait követte, egyenes úton járt, s tehetsége szerint igyekezett mindenkinek kedvezni, ámde ki az az ember, aki mindenkinek a tetszését elnyerheti? Neki is vannak nyílt és titkos rosszakarói; kik az Isten áldásait, a fejedelem mellett betöltött helyét irigylik tőle,

kik vallása miatt gyűlölik, kik javait kívánnák megszerezni. Egyébként is, tiszte szerint néha kedve ellen való keménységet kell tanúsítania. Nem szeretné tehát, ha családtagjai a jövőben ártatlanul szenvednének és károsodnának. Ugyanezen okokból már 1645-ben és 1648-ban is tett bizonyos rendelkezéseket, mindazonáltal most újra vallja: az erdélyi birodalomban lévő, minden néven nevezendő ingó és ingatlan javait, jószágait, legyenek bármely vármegyében és székben, szerelmes atyafiára, Kállay Zsuzsannára és fiaira, Simonra és Ferencre testálja, mégpedig úgy, hogy ettől a naptól ő csupán gondviselőjükként diszponálhat bármily dologban a javukra, s ha őt kár, szerencsétlenség érné, vagy perrel támadnák meg, felesége és gyermekei semmiféle háborgatást ne szenvedjenek.

Mindezt a következő feltételekkel tekinti érvényesnek: 1. Fogarasi házát és jószágát a külső majorsággal együtt magának tartja fenn. 2. Férji és atyai becsületét szem előtt tartva soha nem engedik, hogy injuriával illessék őt. 3. Kivételes esetekben szabadon megváltoztathassa diszpozícióját. 4. Holta után az osztozás az ő külön intézkedése szerint, vagy ha az nem találatnék kielégítőnek, az ország törvénye szerint történjék. 5. Ez a fassio semmi olyan ügyben ne szerepellessen, aminek csak az árnyékától vagy a gondolatától is oltalmazza őt az Úristen, s ami kegyelmes urának, a fejedelemnek ártalmára lehetne.

*

Kétségtelenül hiteles irat ez, bár sem keltezés, sem aláírás nincs a végén; a dátumot idegen kéz írta az első oldal margójára. Mivel az Önéletleírás 1648-cal megszakad, más forrásokhoz kell folyamodnunk a háttér felvázolására, ámbar a végrendekezés világosan érzékelteti az udvari intrikák veszélyes csapdáit, a szerzőjét eltöltő félelmek motívumait. Ezúttal tehát nem hadi készülődések adták kezébe a tollat, hanem mint II. Rákóczi György legtekintélyesebb tanácsosa, udvari főkapitánya, a mezei hadak generálisa, tartott ellenlábásainak alattomos cselszövéseitől. De azért arról sem feledkezhetünk meg, hogy III. Ferdinánd császár éppen ekkor, 1651 októberében szólította fel a magyarországi főurakat egy Erdély elleni támadásra, a nádor viszont támogatását ajánlotta fel Rákóczi Zsigmondnak tervezett Habsburg-ellenes vállalkozásához, szóval a háborús veszély is a levegőben lógott. A testamentumban nincs utalás erre, annál inkább az udvari áskálódások félelmes szövevényére. Magától Keménytől tudjuk – az Önéletleírás utolsó szakaszában, a fejedelmváltásról szólva említi –, hogy II. Rákóczi Györggyel kezdettől konfliktusokba keveredett, s látván a képmutató tanácsosok törleszkedését, tülekedését a fejedelem körül, meg akart volna válni a szolgálatától, ám a fejedelem nem engedte el. („Kedvetlenöl és igen kedvetlenöl, szívemnek nagy szomorúságával kelletik már szegény hazának rettenetes siralmas, nagy romlásra hanyatló és soha eléggé meg nem gyászolható, síratható, kedvetlen állapotinak megírására pennámat fordítanom” – írta Szalárdi ezekről az évekről.)

5.

1652. július 5.
(OL F3 Z66)

6.

1653. április 3.
(OL F3 Z66)

Ezek a dátumok nem újabb iratokat jeleznek, csak emlékeztetnek arra, hogy Kemény ekkor kétszer is megerősítette 1644. március 8-i végrendekezését, tehát

újra és újra foglalkoztatta őt az elmúlás, az elbukás gondolata, sokaktól irigyelt és támadott magas állásának bizonytalansága. Arra azonban nem találunk magyarázatot, hogy miért a korábbi, s nem a legutóbbi végakarátát érvényesítette (ha csak nincs tévedés az iratok keltezésében). Nagyon valószínű, hogy mindkét esetben ugyanazok a körülmények érlelték meg elhatározását, mint 1651 októberében, az ekkori és a következő rendelkezése között csupán nyolc hónap telt el. Ám az 1653 áprilisi intézkedésére más oka is volt. A fejedelem ugyanis Basarab Máté havasalföldi vajda szövetségében hadat készült indítani a portánál ellene „practicáló”, kétkulacos politikát folytató Vasile Lupu moldvai vajda ellen, s a hadjárat vezérletét Keményre bízta. Kemény közvetlenül az elvonulás előtt tehette nyilatkozatát a gyulafehérvári káptalannál, bokros teendői közepette nem lévén már ideje újabb testamentum megfogalmazására. A vállalkozás – tudjuk – nem szerencsésen kezdődött, főképp azért, mert Kemény csekély sereggel próbálkozott a kozákok támogatta moldvai vajda „szarvát letörni”, a második nekirugaszkodás azonban teljes sikerrel járt, Vasile Lupunak menekülnie kellett.

7.

1655. március 29., Fogaras
(OL F3 Z66)

In nomine Domini – kezdi a terjedelmes írást, s ezúttal is hálát mond az Úrstennek, hogy – bár életében sok megpróbáltatásnak tette ki – lelkiekben és testiekben áldásait élvezhette, s ezért haláláig dicsőíteni fogja az ő szent nevét. Az evilági javak múltandók ugyan, továbbadhatásuk bizonytalan, de bízik az Isten irgalmasságában, és „súlyos utakon és módokon aquirált” javai felől a következőkben diszponál.

1. Látván nagy úri familiák elszegényedését jószágaik sok részre osztódása miatt, úgy rendelkezik, hogy Vécs (Marosvécs) vára sem gyermekei, sem az ő utódaik között „osztályra soha ne menjenek”, hanem holta után idősebbik fiára, Kemény Simonra szálljanak, az ő elhalálózása esetén pedig ne gyermekére, hanem Kemény Ferenc kezére jussanak. Ha mindketten meghalnak, legidősebb fiúgyermeküké legyen a dominium. Hasonlóképp intézkedik a leányági örökösödés rendjéről, ha a fiúág kihalna. Hozzáteszi, hogy a várat „fegyverbeli és egyéb muníciókkal, öltözetekkel és eszközökkel megrakta”, tarackok, szakállasok, seregbontók, hosszúpuskák, pisztolyok, gyalogdobok, parasztkardok, pallosok, puskapor, golyóbis, salétrom, kanóc stb. vannak a fegyverházban. A berendezési tárgyak között kárpitokat, függő és fali gyertyatartókat, ágyakat, székeket, fogasokat és egyéb „bonumokat” említ. Az udvarbíró, a porkoláb, a darabontok és egyéb várbeli szolgák kötelesek utódjának mindenkor engedelmességet, békességes és háborúságos időben egyaránt. Ha valamely utódja előregedvén a vár gondviselésére „inhabilis” lenne, a fejedelemtől kell intézkedést kérni.

2. A Közép-Szolnok vármegyében lévő kövesdi kastély minden hozzátartozó vagy ezután hozzákapcsolandó jószággal együtt legyen Kemény Ferencé és utódjaié.

3. A gerendi kastélyt a Fehér, a Torda vármegyékben és az Aranyosszékből lévő udvarházakkal, jószágokkal és jövedelmekkel együtt Kemény Simonra és maradékaira hagyja.

4. A Szatmár-vármegyei falvak „inscriptioiban” vannak, s ha kiválatnak, a kövesdi jószághoz tartozzanak.

5. A szurdoki udvarház és jószág Kemény Simoné legyen.

6. A csombordi udvarház az eddigi és a jövőben esetleg hozzácsatolandó jószágokkal és jövedelmekkel együtt Kemény Ferencet illeti.

7. Az ölyvesi majorházat Kemény Simon és utódai öröklik. Ha a szenterzsébeti jószágot, amelyhez örökösként jussa van, az Úrsten kezére juttatja, ugyancsak őrájuk hagyományozza.

8. Mivel utódai a fejedelmek kegyelmes jóindulatát nem nélkülözhetik, ezt pedig csak hűséges és szorgalmas szolgálattal szerezhetik meg, kiváltképpen fontos és szükséges, hogy Fehérvárott és Fogarasban is legyen házuk és jószáguk. Itteni javait nem osztja fel, azt kívánja, hogy utódai

osztozzanak meg atyafiságosan és igazságosan, az idő mutatja majd meg, hogy melyik fiának lesz rájuk nagyobb szüksége.

9. Ha a szenterzsébeti domínium birtokba vételének valami akadályja lenne, amit ő nem láthat előre, Kemény Simon a „közösztyára maradó jószágból” elégtendő ki úgy, hogy az az ölyvesihez „ragasztassék”. S fiai, ha nem tudnának egyezsége jutni, egy ítélmesterre, egy táblabíróra és egy főispánra bízzák a döntést. Egyébiránt reméli, hogy fiai ázokon a javakon, amelyekről külön nem diszponált, atyafiságosan fognak megosztolni, a szeretetet többre becsülik a múlandó javaknál, s gondolnak arra, hogy a birtokokat ne szaggassák darabokra. Egyetértésük megbecsülést szerez nekik az emberek körében.

10. Ha Isten egyik fiának valahol előmenetelre nyitna utat, de ott a jószág hiánya akadályozná ebben, gyermekei egyezzenek meg jó atyafiak módjára. Több vármegyében és székely székben örökül hagyott javakkal maga is igyekezett boldogulásukat segíteni.

11. Az ingóságokról jegyzék készült, amelyből fiai meglátják majd, hogy kinek mit rendelt, a nem specifikált marhákon pedig testvériesen osztozzanak meg.

12. Ami arany, tallér, pénz marad utána, ugyancsak osztódjék meg fiai között. Ebből fedezzék temetését, de kár lenne erre sokat pazarolni. Ha szolgálinak vagy másnak adása lenne, őket is a megmaradó összegből kell kifizetni.

13. Minden ingó és ingatlan jószágán, amelyről itt nem rendelkezett, igazságosan osztozzanak meg utódai.

14. Minthogy az ország törvényei s az ő szándéka szerint is örökösaitől viszonzást várhat, gyermekeinek és utódaiknak végakarata teljesüléséhez az alábbi feltételeket szabja.

15. Nem tud arról, hogy valamely birtokára jogot formálhatna bárki, de ha valaki netán pereskedni kezdene, gyermekei egymást támogatva lépjenek fel ellene, s oltalmazza ki-kí a magát Isten segítségével.

16. Fiai ne feledkezzenek meg jámbor szolgáliról, fizetésükön felül is gondoskodjanak róluk.

17. Temetésének helye és módja felől nem rendelkezik, nem tudja, a haza földjében lesz-e a koporsója, ám ha Istennek úgy tetszik, nem mulasztja el majd, hogy erről is elmélkedjék. Ha nem jutna idő rá, csak annyit kíván, hogy minden luxus nélkül temessék el.

18. Végakarata érvényességének további feltétele, hogy gyermekei állhatatosan ragaszkodjanak vallásukhoz, amelyben Isten kegyelméből nevelte őket, rendelkezéseit pedig ne tegyék vita tárgyává. Szent Pált idézve, „a pályát végig kell járni, s a maradékot is azon célra igazítani”.

19. Ha gyermekei vagy az ő utódaik az előzőekben meghatározott feltételeket megsértenék, kiváltképpen ha vallásukat elhagynák, a Kemény familia igaz religióban megmaradt tagjai kövessék őt jószágában és javaiban gyermekei, illetve utódaik helyett, elsősorban a vérség szerinti fiúágon, de legfeljebb kettő, nehogy a birtok feldarabolódjék. A vécsi vár pedig az idősebb fiúé legyen olyanformán, hogy erről saját fia esetében rendelkezett. Ha Vécs fiúági utód híján leányágra szállna, az örökös fél esztendőre kétezer forintot tartozik fizetni az ekléziának, a püspöknek és az esperesnek, akikre ugyanis az inspekció dolga fog hárulni.

20. Az ősi jószágokról szóló iratokat – ezek külön ládában vannak – az idősebbik fia őrizze meg, s ne adja ki a kezéből, mert ebből megbecsülhetetlen károk következhetnek.

21. Öcseivel bizonyos „divisionalis contractusa” van, fiai ezt jól ismerjék, különben „káros galibába” keveredhetnek.

22. Vannak ugyanis jószágok, amelyekhez öcseivel együtt jutott, másokat egymaga örökölt; az erről szóló iratokra gondosan vigyázzanak.

23. Már korábban, 1645-ben és 1648-ban is tett diszpozíciókat a fehérvári káptalannál, ezeket értelem szerűen továbbra is érvényesnek tekinti, de fenntartja magának a jogot, hogy bármikor bármely részletben szabadon megváltoztathassa elhatározását, s előző nyilatkozatai ne akadályozhassák meg ebben, akkor sem, ha nem a szokott formában rendelkeznek, hanem valamely rendkívüli okból csak szóbeli közlést tenne három hiteles személy jelenlétében.

24. Mivel a szurdoki jószághoz nem tartozik erdő, a gerendi jószágból kellene makkos erdőt kijelölni az állatok részére, de a birtokjog sérelme nélkül.

25. Arról, hogyan kívánja lelkét átadni az Istennek, külön írást csatol ehhez a végakarataéhoz, kérve a Jóistent, hogy halála óráján bocsássa hozzá a Szentlelket, oltalmazza a hirtelen haláltól és az elméleti mégtérbolyodástól.

26. Gyarlóságai miatt – Isten után – megköveti kegyelmes urait, a fejedelmet, a fejedelemasszonyt, az egyházi személyeket, hivatalbeli társait, a tiszte szerint neki alárendelt vitézlő és más rendeket, hozzátartozóit; ítéljenek felette atyafíúi szeretettel, a maguk gyarlóságaira is gondolva.

27. Gyermekai ugyan már kinőttek a tutorok keze alól, mindazonáltal gyámolítókra szorulhatnak. Isten után fő patrónusuknak tekintsék „az öreg kegyelmes asszonyt” (Lórántffy Zsuzsanna), a fejedelmet, a fejedelemasszonyt, az ifjabb fejedelmet (Rákóczi Ferenc), akiket mindig hűségesen szolgált, s akiket teljes bizalommal kér gyermekeinek istápolására. De mert országos gondjaik közepette nem terjedhet ki figyelmük mindenre, reméli, más személyek is vállalják a pártfogók szerepét: a református püspök, a kolozsvári, a váradi és a fogarasi prédikátor urak, a szász püspök, a szebeni és a brassói prédikátor urak, kedves atyafiai és jóakarói Erdélyben, mint Rhédey Ferenc, Barcsai Ákos, Haller Gábor, Kemény Boldizsár, Bethlen János, Basa Tamás, Mikes Mihály, Lázár György, Kemény Péter, a szebeni kiránybíró és a brassói főbíró, Magyarországon pedig Barkóczi László, Kun István, Prinyi Gábor, Vay Péter, Gyulai Ferenc, Klobusiczki András, valamint a római császár öfelsége főkancelláriusai, Szelepcsényi György (ekkoriban nyitrai püspök és a magyar kancellária elnöke), Wesselényi Ferenc, Thököli István stb. Fiainak támogatására és testamentumának végrehajtására kéri fel Fehér vármegyét is, amelynek hosszú éveken át főispánként állt szolgálatában az atya s ő maga ugyancsak. Bihar vármegyétől ugyanezt várja, noha ott nem viselt tisztséget, de igyekezett mindig a javára lenni.

Ezek után Isten kegyelmébe ajánlja mindannyiunkat, az Úr áldását kéri hazájára, annak minden lakosára, gyermekeire és atyafiaira. Míndezt pedig „sok terhes gondjai és szomorú búsulásai között”, ép elmeállapotban, lelkiismeretére hallgatva írta és hagyta emlékezetül Fogarás várában 1655. március 29-én.

Az utóiratban még egyszer visszatér a szurdoki jószágra, kisebbik fiával kapcsolatban pedig azt kívánja, hogy - noha már házasember - huszadik életévének betöltése után jusson a ráhagyott javakhoz, addig inspektor ügyeljen fel rájuk.

*

Ezt a testamentumot másnap nyolc fogarasi lelkész, illetve várbeli tiszt látta el tanúként kézjeggyével. Hiányolhatnánk benne a Kállay Zsuzsannáról való megemlékezést, nyilvánvaló azonban, hogy az asszony ekkor már nem élt. Kemény itt csak az 1645. és 1648. évi végrendekezésre utal, a későbbiekéről nem szól, igaz, már az előző irataiban is ugyanerre a két végrendeletre hivatkozott, bizonyára ezeket tekintette alapnak. A fennmaradtak közül mindenesetre ez az 1655 márciusi (a külzeten tévesen májusi) írása rendelkezik a legrészletesebben „világi” javairól, vagyonáról, az öröklés rendjéről és feltételeiről. Ami pedig a hagyatékozás körülményeit illeti, már nem csodálkozhatunk, hogy Kemény ismét hadi készülődés közben gondolkodott el az élet és a halál súlyos kérdéseiről, földi értékeinek jövődő sorsáról - küszöbön állt a havasalföldi intervenció. A szejmenek (zsoldosok) fellázadtak Constantin Serban, a Máté vajda elhunytja után hatalomra került havasalföldi vajda ellen, s Hrieza Voda krajovai bánnal az élen elűzték őt és híveit, akik Erdélybe menekülve segítséget kértek a fejedelemtől. Rákóczi február 20-ra Kolozsvárra összehívta az országgyűlést, ahol is Kemény tájékoztatta a rendeket a szomszédságban dúló felkelésről. S miután Voda bán már odáig merészkedett, hogy az erdélyi fejedelmi széket is kiszemelte magának, Rákóczi május végén táborba szólította a sereget a Barcaságra. Június elején pedig átkelt a havasokon, s jórészt Kemény vezérletének köszönhetően váratlanul gyors győzelmet aratott Voda bán gyűlevész csapaton fölött. A bán fogságba esett, Constantin Serban pedig visszanyerte hatalmát. Amikor Kemény testamentumát írta, természetesen nem tudhatta, hogy a veszélyesnek ígérkező vállalkozás ilyen szerencsés kimenetelű lesz.

1656. február 23.

(OL F3 Z66)

Az előző testamentumában külön rendelkezést ígért egyes javairól. Most ennek az ígéretének tesz eleget. Kemény Simonra hagy egy aranyozott ezüst mosdót korsóval, tokkal, tizenkét aranyozott, fedeles kupát, ezüstös lószerszámot, bársonyhüvelyű, aranyozott kardokat, handzsárokat, töröket, továbbá kannákat, evőeszközöket, sótartókat, ezüstös botot, skófiomos kötőféket és még sok egyéb értéket. Kemény Ferencnek szánja a következő tárgyakat: egy aranyozott mosdómedencét korsóval, tokkal, három kardot, egy ezüst hüvelyű handszart, egy tört, ezüstös lószerszámot, szőlőgerezd formájú aranyos kupákat, ezüst kanalakat, villákat, sótartókat, gombokat, egy ezüstbe foglalt gyöngyházás palackot („igen szép”) stb. Kemény megjegyzi, hogy mindez Vécsen külön szekrényben található.

Ezután pénzbeli hagyatékára tér rá. Megemlíti, hogy mint aki gyermekkorától a fejedelmi udvarban dolgozott, idegen országokban járt, hadjáratokban vett részt, eltemette atyját, anyját, húgait, gyermekeit, feleségét, s húgait, öccseit, gyermekeit megházasította, jószágokat vásárolt több mint harmincötezer forintért, szolgálkat tartott, rendesen megfizette őket, tisztességesen ellátta vendégeit, holott sokan jöttek asztalához, maga is csodálkozik, hogy még mindig ekkora summa maradt a kezében Isten ingyen való kegyelméből. Egy tölgyfaládjában „öreg és apró” aranyak, egy lapos ládjában az erdélyi fejedelmek képmásával vert tallérok, egy zöld lapos ládjában oroszlanos tallérok, egy vasládában ritka formájú tallérok vannak részint a vécsi, részint a fogarasi várban. Még több ládáról ír, s a bennük jelzett tételekből csakugyan tekintélyes összeg kerekedik ki. „Mindezeknek a dispositio szerint kell oszlani gyermekeim között, s annak idején kezükhöz adatni.” 1656. február 23.

•

Gondolhatnánk, hogy ezúttal semmilyen különösebb indokot nem kell keresnünk a gyulafehérvári káptalanak átadott intézkedés mögött, egyszerűen csak arról van szó, hogy Keménynek egy nyugalmas időben eszébe jutott: elmulasztotta az előző évi testamentum 11. és 12. pontjában említett részletezést ingó és pénzbeli vagyonának elosztásáról. De csak fel kell ütnünk a történeti kronológiát, s mindjárt kiderül, hogy nem véletlenül éppen ekkor pótolta mulasztását. Február 20-án országgyűlés kezdődött Gyulafehérvárott, s II. Rákóczi György szerencsétlen ambícióját támogatva törvényeket alkotott a tervezett lengyelországi hadjárat érdekében. Kemény tehát az országgyűlés napjaiban, az újabb háború előkészületeinek ismeretében találhatta tovább elodázhatatlan dolgának, hogy végrendelkezését pénzvagyona, kincsei „leltárával” kiegészítse.

1656. december 21., Kolozsmonostor

(Hon és Külföld, 1842. augusztus 9.)

„Noha holtom után való állapotban mit legyenek cselekedendők kevés javaim felől gyermekeim és atyámfiai (hogy ha a jó Isten megmarasztja), extál arról bizonyos testamentaria dispositiom a Fejérvári káptalanban, melyet celebráltam ezen esztendőben, és azokat mostan is helyben hagyom s confirmálok; de mivel életben is történhet casusokról nem kell feledékenynek lennem, sem Isten titkában nem lehetvén, sem pedig az szerencsével semmi kötött frigyem nem végezhetvén, az mint hogy mások is mindenek félhetnek a szerencsének bizonytalan sorsától, de én annál inkább, ki méltatlan állapotom és tisztbéli hivatalom szerint nagyobb célul vagyok feltéttve a szerencsének, kiváltképpen a felháborodott állapotban” – írja. Ezért az életben előfordulható „casusok” felől is gondolkodva emlékeztet rá, hogy két fassiót helyezett el a fehérvári káptalanban, s mostan is újabbat az Erdélyben és a Partiumban lévő minden jószágáról és javairól. Fiaira, Kemény Simonra és Ferencre hagyja mindenét

úgy, „hogy ha holtom történnék, a megnevezett káptalanban (lévő) testamentaria dispositio szerint cselekedjenek mindenkben, de ha életemben is történnék valamely casus rajtam, avagy Isten életemnek módját úgy rendelné, hogy Erdélybe visszajövetelem s lakásom nem lehetne, avagy Isten alkalmatlan volna, mintha holtom után az mint kellett volna azokban succedálniuk, úgy az említett casusban is succedálnak”. Figyelmeztet végakarátának feltételeire és fenntartásaira, s arra, hogy ha a testamentum még életében lépne érvénybe, ez semmiképp nem érinti a fejedelem iránti hűségét. Anno 1656. 21. X-ber K. Monostor.

*

A Hon és Külföld a kolozsvári Múlt és Jelen mellékleteként, Szilágyi Ferencnek, a református kollégium ókortörténeti professzorának, 1833-tól az Akadémia levelező tagjának szerkesztésében jelent meg; 1842/63. számában közölte Kemény János testamentumát azzal a lábjegyzettel, hogy Kemény Sámuel gyűjteményéből való. Megjegyzendő, az időben volt napirenden több megyei közgyűlésen és a kolozsvári országgyűlésen Kemény József és Sámuel kezdeményezése egy erdélyi nemzeti múzeum létrehozására, amelynek alapjául felajánlották nagy értékű könyv- és okmánytárukat. A szép tervet ekkor nem sikerült tető alá hozni. Nagy kár. 1848. november 28-án ugyanis román felkelők feldúlták a Kemény család csombordi kastélyát, s a gyűjtemény java része elpusztult. A kastély udvarán sárba taposott, szétszóródott maradékot P. Szathmáry Károly tette közzé később a Történelmi Tár 18. kötetében. Kemény Jánostól csak néhány levél és kötlevél maradt fenn, az előzőekben ismertetett testamentum nincs közöttük. S mivel nincs meg a kolozsmonostori konvent iratanyagában sem, nyitott kérdés, hogy a Hon és Külföld közleménye másolat vagy az eredeti példány alapján készült-e.

Nem kell megválaszolatlanul hagynunk azonban az indíték kérdését. A helyzet teljesen egyértelmű. 1656. december elején II. Rákóczi György aláírja a X. Károly svéd királytól kapott szövetséglevelet, amely Rákóczinak a lengyel trón elfoglalására nyújt reményt, 1657. január 6-án pedig a fejedelem – tízezer erdélyi lovasból, ötezer gyalogosból, hatezer moldvai-havasalföldi segélyhadból álló – sereggel megindul Lengyelország ellen, a fővezér Kemény János. Balszerencsés vállalkozás, ismert a vég: a lengyelekkel szövetséges krími tatár seregek fogságba ejtik és a Krim-félszigetre hurcolják Keményt és az általa vezetett erdélyi hadsereget. Nagy ár a fejedelem túlfűtött becsvágyáért. Számunkra itt elég annyi, hogy Kemény alig több mint két héttel az indulás előtt, Karácsony előestéjén vetette papírra újabb végrendelkezését, soraiból ítélve rossz sejtelmekkel, hiszen arra az esetre is gondolt, hogy még életében elvesztheti intézkedési képességét. Mint ahogy történt.

10.

1660. május-június (?)
(OL F24 1. cs.)

„Mivel az Úristen az ő igaz ítéletéből az elhunyt 1657. esztendőben, Fejedelméhez való hűségem, hazám fiaimhoz való tökéletes szeretetem és méltatlan voltom szerint való tisztbeli kötelességem mellett az pogányságnak sanyari rabságára jutottam vala, melyből való kiszabadulhatásomnak más tisztességes, hazámmak is ártalma nélkül való útja s módja nem találtaték, hanem Isten után az én értékemet és elégségemet sokképpen meghaladott, felette nehéz megsarcolás által kellett fejemet eliberálnom, mely

képtelen nagy sarcnak megígéréseire nem is csak magam szabadulásomért, sem nem valami együgyű asszonyemberi félelemből kényszeríttem vala lépni, hanem egyszersmind több keresztény rab atyámfiaiának is szabadulásokra hogy utat nyithatnék, minthogy addig nem is szabadították fel az több rabságnak is szabadulásokra való útjuk; annak felette az én méltatlan személyemnek pogányság kezébe való létele hazánknak és annak fejedelemségének is nem vala hasznos és bátoroság, melyre nézve vettem is intimatiókat hazámbeli sok böcsületes rendektől és Fejedelmétől is, sőt több keresztény országokból és fejedelmi személyektől is; nehezítette vala pediglen dolgomat kezességem alól hitetlenül elszökött, erős reversalisokat megszegett némely rab embereknek is terheknek reám háramlása; mindazonáltal mégis keresztényi indulatomat meg nem bírhatván, magammal együtt feles keresztény rab atyámfiait hoztam vala ki, kik miatt is sok káros és bosszúságos fizetésben kellett egyvelednem; noha pedig sok adósságokban való magam ejtésével sarcomnak némely részét miglen meg nem fizettem, addig rabságomból fel sem szabadítottattam, így is pedig igen erős kötelességek alatt, de nagyobb része sarcomnak, sok része pedig felvőtt adósságimnak megfizetésre rostálván, magamtól pediglen annak megjeljesítése egész lehetetlenségben és az országnak háborúja miatt mindenképpen is reménytelenségben lévén, kényszeríttem más keresztény országok és fejedelmek segedelméhez folyamodnom és hazámon kívül idáig forganom.

Ez megírt okból is azért, de járulván ehhez az is, hogy az elmúlt 1657 esztendőbeli lengyelországi boldogtalan hadi expedícióra indulásunknak előtte köteleztem vala magamat Isten törvénye szerint való jövődő házasságra mostani feleségemhez, tekintetes és nagyságos Lónyai Anna asszonyhoz, ki akkor az néhai tekintetes és nagyságos hadadi Veselényi Istvánnak özvegye vala; az ki is mivel énhozzám oly tökéletes és asszonyemberi együgyűségben ritka példájú böcsületes szeretetet viselt s mutatott, és szabadulásomra nézendő minden szorgalmatoskodásokat, sem értéket, költséget nem kímélve minden tőle lehetett utakat és módokat elkövetett, semmi változást az én boldogtalan sorom, hosszas rabságom, szegénységre jutásom, az időknék háborúságos volta, magának is sokképpen következett kára és egyébképpen is akadályoztatni szövetségünket igyekvő állapotok benne nem szerezhetnek, kívül való szent és istenes szövetségemnek én is szabadulásom után eleget tenni igyekeztvén, Istennek ő Felségének bölcs rendelkezéséből kelle lenni megtelepedésemnek Magyarországnak, az holott azbéli házasságomnak alkalmatosságával feleségemre, gyermekeire és jószágira nézendő sokféle akadályos dolgok következének reám, kikre való gondviselésemre mind házasságbeli kötelességem, böcsületem, velük közös magam hasznom és kárainknak pedig távoztatása indítván.

Ezenközben pedig megholt feleségemtől lévő gyermekeimre vérség szeriut nézendő, nem kevés károkból járó dolgok is interventálnak.

Mind sarcomnak megszerzésére, adóssimnak megelőgítésére igyekeztvén, és abban való fáradozásom, s mind az több fenn említett dolgokra szükséges gondviselésem elrekesztvén annak okáért engemet attól, hogy édes hazámban való békeséges lakhatásomat, gyermekimre, ellenségőtől és rabságtól eddig megmaradott kevés javaimra, magam dolgaimra való gondviselésemet, annál inkább tisztémnek viselését folytathatnám (mely tisztéimból az én Felséges uramtól néhány ízben el is búcsúztam), hogy annak okáért magam sem érkezhettvén, másoknak is nem engedvén, kiváltképpen az mostani háborúságos időben gyermekeimnek is jövődő nagyobb károk ne következzenek, kényszeríttem az alább írt módok szeriut való dispositiót tökéletes igazságból, minden színezés avagy akarat szeriut keresett okokon kívül tennem és rendelnem.

Elsőben is, mivel az fenn megemlített kedves feleségem az megírt és azokon kívül is sokakban megmutatott hozzám való tökéletes szereteti felett azt is cselekedte énvelem, hogy mint megélemedett és elidősödött s viselődött, s mind pediglen rabság s háborúság miatt igen megesett és romlott állapotomban énhozzám nemcsak mindenekben kedvemet kereső engedelmességet mutatta, de sőt magára nézendő minden nemű javait és jószágait, magával egyenlő oly szabados gazdai sáfárságom alá bocsátotta, mintha mindazok magam sajátim löttének volna, én pediglen mindezekért semmi házasságbeli szeretetemnek kiülsőképpen való jeleit és háláját meg nem mutathattam, sőt az mint annak szokott módja és mindkét részről való böcsület is kívánta volna, egybekelésünk idején is semmi tisztességes ajándék- és adománybeli kedveskedéssel is nem lehettem.

Emek okáért kövesdi, mostan égés miatt pusztá állapottal lévő kastélyommal, minden éntőlem ahhoz bíratott, Erdély birodalomban lévő és magamat, s nem pedig gyermekimet külön illető minden jószágimat, melyeket bírtam azon kastélyhoz, mátul fogva kötöm és vállom az én szeretett atyámfiaiának, nagyságos Lónyai Anna asszonyinak tizenkettőezer magyar forint summában, úgy hogy sem éltben, sem holtom után azon summának depositiója nélkül senki tőle el ne vehesse, hanem szabadon bírhasa, s mátul mint maga sajátjában úgy disponálhasson. Ezt mindazonáltal ilyen ok alatt kötöm és vállom, hogy ha az Úristen ő Felsége mind hazánknak háborúját csendesíti, mind pedig sarcombeli és adósságombeli nagy igámat könnyebbíti, és ahhoz képest feleségemre nézve vagy testamentumit vagy egyébképpen való dispositióm szeriut másból való kedveskedéssel fogok lehetni,

Nivél arasz 1657. az-ö jzar itih 2böl, az el mult 1657.
 az 2ndi évi. Fjérlm umbz Valo küszgim, hazam Fi-
 gihoz Valo Föklh 2b székertim, is miltatás Polom
 szrint Valo Dirz ebli köztöszgim miltat, az Pozany-
 szafnak Sanjara Rob szajara utotam Vala, milti-
 bül Valo ki szabadul atarimék más Dirz szögö ha-
 zomnakis arsalma miltül Valo utjög -s mozgiam
 zamaltazk, hazam Jzd utad arjan vaktom is szöghat-
 gim is szöképp mizh kalavot. fhuar mizh mizh Sanjara-
 lán altal kelték Fjérlm szöb raliom, milti ksz-
 lén nagy Sanjara mizh ijvire, nemis szakmögö
 szabadulatomrt, szomom Valam szögjögö szög-
 ambsi fuhmbül kszöritim Vala kszöri, hazam vör-
 szom 2b kszöri in Rob atarim fainakis szabadulatom
 szög, utat miltatamék, milt szög arjög nemis szaba-
 dulatom fl az töb Rob szajarakis szabadulatom Valo
 utjög; szomak fuhat arjan miltatás szömlyimék
 Pozany szög milt Valo kszöri, hazamnak szomak
 Fjérlm szög milt nem Vala hazam is bator szög,
 milti ro miltam, szom is milt miltat hazam-
 bili szög töb szögö renditett, szög Fjérlmökökis, szög
 szög kszöri in szögököl szög Fjérlm szög
 miltatottis; milt szög Vala szögökö szögömök
 kszögim aloth kiltimöl szögököt, is szög miltat-
 lisokat mizh szögök, milti Rob szögökökökis

H. L. K. F. K.

Az 1660. évi testamentum első oldala

szabad akaratomban álljon az rendelésem, ne praepudicialhasson ez után következendőknek, sőt amaz mondás szerint: *Priora tollantur per posteriora*, hasonlóképpen fiaim részéről is ezen fassiomnak ha kellettnek változni, mint feleségemre és egvebekre nézendő állapotokban is csak magam kezem íráson, avagy más hiteles emberek vagy magyarországi káptalanok előtt hasonló ereje legyen, mintha erdélyi káptalanban vagy üelönmester előtt peragáltatnék. Azouban mint feleségemnek több jószágiban, annál inkább ebben, házasságbeli szabados gazdaságban magam autoritásomat fenntartom, feleségem is pediglen senkinek el ne idegeníthesse, sőt hogyha feleségemnek holta történnék (kit Isten sok időkre halasszon), minden pénzbeli fizetés nélkül csak simpliciter redeáljon magamra és gyermekeimre azon jószág.

Ezen kívül Erdély birodalomban akár holott lévő minden jószágimat, lakóhelyemet, successiomat máttul fogva kötöm, vallom és assignalom praesentium vigore Kemény Simon és Kemény Ferenc fiaimnak, azokról való donatioimnak tartása szerint (az *directio* mindazáltal mint *indivisus* az öreg atyáimnak kezénél legyen, miglen tetszésemből megosztásoknak lenni nem kelletik), ilyen *conditiókkal*:

Elsőben. Hogyha azoknak együtt való birodalma nekik nem tetszenék, és meg akarnának osztozni, abból az én atyai *dispositio*mtól függenek. Másodszor. Hogy minden névvel nevezendő *res mobilis*im én számomra minden kár nélkül megtartassanak, és az hová kívánom, oda adminisztráltassanak, azokon kívül, ha mit jóakaratomból nekik engedek. Harmadszor. Hogy mivel és mostan Erdélyben való lakásomat nem *continuat*hatom az felül megírt okokból, az hazán kívül kelletik foglalatoskodnom terhes dolgaiban, ha *successu temporis* azokból elalhatnék, és Erdélyben lakhatásomban módon lehetne, melyre szívem szerint igyekezném is, hogy hazámmak és legitím Fejedelmének szolgálhatnék, restituiálván nekik azokat az jószágokat, melyeket Magyarországon bírandó leszek az ő vérségek után, és ha mit magukéból az én sarcomra és adósságimra erogálnának, ők is mindazokat a jószágokat kezemhez bocsátani tartozzanak, az mint az alább írandó *conditió*kat tartják. Negyedszer. Magyarországon az mely jószágok fiaimnak vérségek után mind mostan kezennél vannak, mind pedig ha melyekhez vérségük után juthatnánk, mindazokat az fiaim is én kezennél hagyni tartozzanak mind az feljebb megírt időig. Ötödször. Hogy az kiknek én adós vagyok, azokat, sőt ha Isten ő Felsége módot mutatása által attól meg nem menekedném, tatár Chámmak tartozó sarcomat is tartozzanak fiaim az én jószágomból megfizetni. Hatodszor. Hogy mind feleségem az én házasságbeli, s mind gyermekeim az én atyai bősületemet minden bosszúval való illetés nélkül, engedelmesen, annak illendő módja szerint úgy viseljék szemek előtt, hogy ha affélékben tőlük megbántódnám, én is ez *dispositio*mtat megváltoztatni és a *legatum*okat vagy magam *recuperá*lnom vagy másokra *transferá*lnom szabados legyek. Hetedszer. Az nekik legált jószágokat egyéb okból semmiképpen, de az adósok *contentu*tiojára is az én kezem és tetszéseni vételével különben ne abalienálhassák, hasonlóképpen ha sarcom fizetésének kellettnek is lenni.

Noha pedig az mostani állapotoknak kívánsága szerint kellett az *dispositio*imnak lenni, mindazáltal hogy nem valami magamtól mostan *exquirá*lt új okból, hanem azelőt is régen *praevideá*lva ez világi állapotnak változó sorsát, *extá*lnak fassioim kolozsvári, de kiváltképpen fejérvári káptalanokban, melyek is megelőznie minden történhető idegen gondolatokat (itt a papiros szakadt, olvashatatlan egyikét szó). Mostan is mindazonáltal ugyan protestálok szorgalmatosan arról, hogy ez *dispositio*immal én nem intendálok hazámmak s annak legitímus Fejedelmének ártalmokra nézendő semmi állapotokat, mindazonáltal mivel hogy én immár sok renden molesztáltam az én kegyelmes iramat, mind kötelességimből való felszabadításért, s mind az megírt nagy ügyeimben alkalmasban lehető fáradozásomra méltóságos *salvus conductus*áért és *commendatio*jáért, de máig nem obtineálhattam, hogy ha annak okáért nem az ő Nagysága méltóságának *contentus*ával kelletik élnem, mind járásomban, lakásomban hazámmak *statutu*mi és magamnak nemesi szabadságom és *praerogativá*mi szerint dolgaimnak előmozdításában, az nekem vétkül nem tulajdoníthatik méltán, Istennek felőlem való rendelésinek kellettén engednem.

Kemény János
m.p."

*

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy Kemény János e végrendeletének egy változata ugyancsak megjelent a kolozsvári Hon és Külföld 1842. évfolyamában, a 62–63. számban, s mint az előző, ez is Kemény Sámuel gyűjteményéből. Amikor 1848-ban a csombordi Kemény-kastélyt feldúlták, nyilvánvalóan elpusztult,

különben P. Szathmáry Károly felvette volna a megtalált iratok említett okmánytárába. A közlemény tehát csak másolatból készülhetett, hiszen az eredeti példány fennmaradt a kolozsmonostori konvent levéltárában. Kisebb részletekben különböznek egymástól, a lapbeli szövegből ítélve vagy a másoló vagy a szedő hibázott több helyütt, téves olvasatok, pontatlanságok vannak benne, s – mint a következőkből kiderül majd – feltételezett kelte (1658) is hibás, félreértésen alapul. A fentiekben természetesen az eredeti iratot használtuk, szövegű, de a könnyebb olvashatóság kedvéért a mai helyesíráshoz erősen közelítő formában, Bakács Bernadette és a forrásközlő gondozásában.

Ezek után már csak az a dolgunk, hogy a szövegben szereplő támpontok segítségével megpróbáljuk tisztázni, mikor és hol keletkezhetett az idézett testamentum. Két biztos fogódzónk van.

Az egyike a végrendelező házasságkötésének időpontja.

Kemény János a hosszú és gyötrelmes krimi rabságból hazatérőben 1659. augusztus derekán érkezett Brassóba, s innen írta a már fogságba esése előtt eljegyzett menyasszonyának, Wesselényi István özvegyének, Lónyai Annának, „édes kis asszonykájának”: „Az isteni hatalom... íme, megengedé, hogy hazámban békével érkezhetem”. Egy héttel később Barcsay Ákos, a törökbáb-fejedelem keresztesmezei táborában találjuk. Szeptember 13-án levélben panaszolja el Annának, hogy „nem tud látogatására sietni”, mert „az erdélyi veszedelmező állapotok nem engedik”. Megfordul birtokain, Gerenden, Fintaházán, Radnóton, közben közvetíteni igyekszik Barcsay és II. Rákóczi György között, „kénytelenségből kellett vala egyvelednie az ő veszedelmeknek megcsendesítésében”. „Rákóczi urunk reménytelen lévén az fejedelemséghez jutáshoz, Barcsay uramnak pedig abban megmaradhatáshoz, így külön-külön mindenik akarták az én nyakamba vetni.” A szeptember 24-én kezdődött marosvásárhelyi országgyűlésen, amelyet Rákóczi hívott össze, Rákóczi és Rhédey Ferenc mellett harmadikként Keményt is jelölték a fejedelmi székbe. De „alattomban az kínált állapotot mindenik féltvén, voltam miatta mindeniktől nem kevés félelemben” – írja szeptember végén Annának. Végül az ő támogatásával Rákóczi harmadszor is Erdély „trónjára” ülhetett. Október elején oszlott szét az országgyűlés, s ekkor gondolhatott Kemény arra, hogy a fogságban megrendült egészségi állapotával törődjék, és magához ölelje oly régóta vágyott Annáját. „Kiment” Erdélyből, hiszen már csak a török hosszújától is volt oka tartani, a Szilágysomlyótól északkeletre fekvő szilágycövesdi birtokára vonult, ahonnan alig tíz kilométer Hadad, a Wesselényiek ősi fészke, Anna otthona ekkoriban. Itt találkoztak, s minden ceremónia nélkül nyomban megtartották az esküvőjüket. Gyöngyösi:

*Ezzel hosszú pompát azért nem csinálnak,
Jelen vagyon a pap, ők is elől álnak,
Fel-vett hitek után víg lakásra válnak,
Amelly nap érkezett, azon nap el-hálnak.*

* *Tóth Ernő*: Kemény János és Lónyai Anna Levelezése. Történelmi Tár, 1900., 189. o. A Lónyai Annának írt többi levélből vett idézet is innen származik, 191–197. o.

Mínt hogy a végrendelező Lónyai Annáról mint feleségéről ír, nem kétséges, hogy a testamentum 1659 októbere után keletkezett.

A másik eligazítás a dátum meghatározásához a végrendelet következő kitétele: „Kövesdi, mostan égés miatt puszta állapottal lévő kastélyommal”.

1659–60 téli hónapjaiból kevés adatunk maradt Kemény János tevékenységéről. Levelezéséből mindenesetre kiderül, hogy Aranyosmeggyesen (Szatmárnémeti mellett), a Lónyaiak várkastélyában tartózkodott, s élénk figyelemmel kísérte az erdélyi és a magyarországi eseményeket. Április végén, május elején történt, hogy Szejdi Ahmed budai pasa seregével feldúlta-felégezte a Rákóczihoz hű hajdúvárosokat s kegyetlen sarcot vetett ki Debrecenre. Majd „hogy valahol Rákóczi fejedelmet találhatná, megkeresse, a Meszeren által Erdélybe indult vala” (Szalárdi). Útjában porig égette Szilágysomlyót (május 14.) és a környező falvakat, végigdúlta-perzselte az egész Szilágyságot, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyéket. Kemény János Aranyosmeggyesen maradt, amíg maradhatott, feleségét azonban a Szepességbe menekítette, és sűrűn tájékoztatta a szörnyű történésekről. Június 11.: „Tegnap egész Magasfalváig az vizen innen, túl Farkasaszigig mindent égettek. Az egész éjjel is mind nagy égések lőnek az Szilágyságon. Isten tudja, ha valahol valami maradhat-e. Ma meddig terjed mind égetések, mind jövések, ezután tudjuk meg... Ez éjjel is az várban nem háltam.” Június 28-án Szerdahelyről, azaz otthonát már elhagyva Zsibó és a környező falvak (Wesselényi-birtokok) pusztulásáról ír feleségének, egy másik levélben pedig Apa, Váralja (Szinyérváralja), Szamosstelke égéséről ad hírt; „Medgyes mint maradhatott, van Isten titkában”. Július 2-án Vásárosnaményből keltezi levelét. A törökök – írja – azon vannak, hogy Rákóczi híveit „eltöröljék”. „Én is nem vagyok elfelejtve... úgy látom, hátra van nagyja az romlásnak, nem hiszem, tatár is ne érkezzék”. Feleségét arra buzdítja, hogy Eperjesen, Bártfán vagy Lőcsén szerezzen szállást, ahol „megvonhatják magukat” holmijaikkal együtt. Miután Szejdi pasa serege továbbvonult a Szamos völgyében Kolozsvár felé, Kemény visszamerészkedett Aranyosmeggyesre, s július 7-én már innen tájékoztatja hitvesét: Zsibón gyerekekkel és szolgálkkal együtt tizenöt asszony és öt leány veszett oda, „Turbozán, Rónán kevés maradt. Az több helyekben szenvedhetőképpen. Hadadi jószág is az szerént és kövesdi, de az szurdoki oda van”. Természetesen tudott az időközben lezajlott szászfenesi csatáról, amelyben Rákóczi katasztrófális vereséget szenvedett Szejdi pasától, maga is súlyosan megsebesült, és június 7-én Nagyváradon elhunyt. Amikor azután az ötvenzres török had július 14-én ostrom alá vette Nagyváradot, s a Szilágyságot is újabb „tatárjárás” fenyegette, Kemény ismét elhagyta a Lónyai várkastélyt és a császári csapatok rakamazi táborába indult. Itt kérték fel az erdélyi rendek, hogy foglalja el a fejedelmi széket. Témánkhöz kötődve nem követjük tovább.

Mindebből világosan következik, hogy a testamentum keletkezési idejét 1660 májusára–júniusára, a kövesdi kastély veszedelme utáni, de okvetlenül az Erdélybe való „bemenetel” elhatározása előtti időre kell tennünk, keletkezési helye pedig nagy valószínűség szerint Aranyosmeggyes.

*

Nem hihetjük, hogy mindezzel kimerítettük volna Kemény János testamentumainak sorát; mint a bevezetőben jeleztük, feltehetőleg továbbiak

lappanganak még ismeretlenül más gyűjteményekben, vagy legalábbis készülhettek. Kemény már 16–18 éves korában részt vett Bethlen Gábor felsőmagyarországi hadjárataiban, de ifjúként talán nem számolt még a halállal, nem is lett volna miről rendelkeznie, hiszen apja élt, az ő kezében volt a családi vagyon. 1630 táján azonban gyökeresen megváltozott a helyzete. Apja meghalt, utódjaként ő lett a fogarasi főkapitány és Fejér megye főispánja, reá szállott a tekintélyes örökség nagyobb részének gondja. 1632 júniusában házasságot kötött Kállay Zsuzsannával, egy évvel később megszületett Simon nevű fia, majd a második fia, Ferenc. Így már okkal-joggal juthatott eszébe egy-egy hadivállalkozás előtt, mi történjék, ha a sors akaratából nem látná többé viszonyt a családját. Márpedig nem is egy hadjárat veszélyeinek nézett elébe a harmincas években. 1636-ban például a török támogatással fellépő Bethlen István ellen kellett fegyvert fognia, 1637-ben Havasalföldre vezetett sereget Máté vajda védelmében. Nagyon is lehetséges tehát, hogy már az előzőekben közölt első, 1644. évi testamentum előtt is írásba foglalta végakarátát. S az utolsó, 1660 nyári keletű végrendelet után szintén írhatott még újabbat, bár már csak másfél éve volt hátra, pályájának legvilharosabb és legtöbb kockázattal járó korszaka a fejedelmi székig (1661. január 1.), s még inkább azután a törökkel vívott szásznagyszöllősi ütközetig (1662. január 23.), amelyben életét vesztette, lováról lezuhant és lekaszabolták. (Szalárdi: „Sem feje, sem teste fel nem találtatott... és ez lőn siralmas vége ez méltóságos jó egy magyar férfiú fejedelemnek.”)

Mindenesetre a tárgyalt tíz búcsúintézkedés is példátlan sorozat történelmünkben. Nem ismerünk még egy politikust, államférfit, hadvezért, aki ennyi testamentumot hagyott volna hátra, életének minden kritikus fordulata, minden „sötétbe ugrás” előtt egyet-egyet. Pszichológiai tanulmányt érdemelne ez a halálra való örökös készület, a „memento mori” szüntelen jelenléte, a múlandósággal való folytonos birkózás Kemény gondolatvilágában. Mély vallásossága sok mindent megmagyaráz, persze, a predestinációba vetett hit hatja át sorait, s nemcsak ezekben az írásokban. De a felelősségtudat, a jövő elrendezésének szándéka, a családjáról való szerető gondoskodás is kiolvasható belőlük. Alkati motívumokat, óvatos, szorongásos természetet, bizonytalanságérzetet ugyancsak feltételezhetünk a háttérben. Annyi azonban bizonyos, hogy a bemutatott hagyatkozások nem csupán Kemény János jellemére, személyiségére, világlátására vetnek fényt, hanem legalább ugyanolyan mértékben a zaklatott, pápista és protestáns, magyar–német–török „szekértáborokat” szembeállító, a pártütésektől, áskálódásoktól és harci riadóktól vészes korra is.

* A szerző köszönettel tartozik *Bakács Bernadette* főlevéltárosnak a munkájához nyújtott sokirányú segítségéért.